

dugova, droge, zaštite okoliša, itd. S time se možemo složiti, ali kako to da je tako siguran da će veliki utopijski projekt kolektivnog sudjelovanja u kulturi uspjeti spasiti svijet? Je li zaista takva apsolutna participacija moguća i zar nije uvijek netko isključen? Jako je teško ne biti sumnjičav prema "univerzalnome" kada takvi zajednički projekti uvijek nekoga isključuju - i to najčešće manjine, one bez političke moći. Hoće li Eagletonov "socijalizam" zaista biti iznad toga?

Eagleton čitateljima pruža neke vrijedne smjernice kada upozorava na opasnost koju šire nekritički kulturalni studiji, na problem prezira prema prirodi koji obilježava društvene znanosti i na tužnu činjenicu da svaka pojedinačna kultura postaje ponavljanje istog univerzalizma, što je vidljivo na primjeru drugog vala feminizma koji je zanemario daljnje razlike među ženama. Hrvatskim čitateljima može dati do znanja da je potreban oprez pri susretu sa širokim područjem kulturalnih studija (pogotovo s ozloglašanim američkim kulturalnim studijima), velika pažljivost i puno rada jer se kreću miniranim područjem. S druge strane, Eagleton ponekad zvuči reakcionarno, a njegov pokušaj nove definicije kulture problematično. Međutim, na ovom je mjestu moguć povratak birminghamskom Centru za suvremene kulturalne studije, prvenstveno želji Stuarta Halla da kulturalni studiji nešto promijene u svijetu, a zatim i njegovu pozivu "na nužnu skromnost teorije, nužnu skromnost kulturalnih studija kao intelektualnog projekta".

Zoran Kurelić

LIBERALIZAM SA SKEPTIČNIM LICEM

Barbat, Zagreb, 2002, 198 str.

Marko Grdešić

⇒ Pojam nesumjerljivosti u znanstveni svijet unijeli su Thomas Kuhn i Paul Feyerabend ranih šezdesetih godina prošlog stoljeća, oba se nadajući da će pomoću tog pojma moći riješiti probleme epistemologije i filozofije znanosti koji stoje pred njima. Kuhn ga je koristio da bi opisao komunikacijski ponor koji stoji pred znanstvenicima navodno iste discipline, primjerice fizičara newtonovskog i fizičara einsteinovskog usmjerenja. Ono što je htio pokazati jest to da oni uopće nisu fizičari na jednak način te, budući da im osnovni pojmovi znanstvene discipline, primjerice pojam mase, ne znače isto i ne odnose se na iste stvari, ne mogu naći zajednički jezik. Njihovi su svjetovi nesumjerljivi. Za Feyerabenda taj pojam može biti primijenjen i na kulturno-civilizacijske tradicije, kao što su, na primjer, praksa zapadne medicine i akupunktura. I njihovi su svjetovi nesumjerljivi. Može li se pak pojam nesumjerljivosti upotrijebiti i u političkim razmatranjima? Pokazati to zadaća je knjige Zorana Kurelića koja donosi prikaz teoretskih razmatranja četiri autora, Karla Poppera, Paula Feyerabenda, Alasdaira MacIntyreja i Richarda Rortyja. Kureličeva analiza je dvoslojna: prva je razina filozofije znanosti i epistemologije, a druga razina promatra konzekvence takvih razmatranja u domeni političkog. Svaki od spomenutih autora uz svoju filozofiju znanosti nudi i političku teoriju te drugu na ovaj ili onaj način izvodi iz prve. Promatrati samo jednu dalo bi nam polovičnu sliku, a upravo je pojam nesumjerljivosti veza između te dvije znanstvene discipline.

Zoran Kurelić je doktor znanosti i predavač na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu gdje izvodi nastavu na kolegiju "Metodologija političkih znanosti." Dosada

sa bavio upravo filozofijom znanosti, novijim i postmodernim kritikama filozofije znanosti i političkom teorijom. Knjiga "Liberalizam sa skeptičnim licem" je na jednom mjestu i u nešto prerađenom obliku sakupila njegov magistarski rad na Fakultetu političkih znanosti, na London School of Economics te kasniji rad na New School for Social Research u New Yorku. Ovo mu je prvi znanstveni rad dostupan široj hrvatskoj javnosti budući da je veći dio svoje znanstvene karijere proveo u inozemstvu, što u Londonu, što u New Yorku.

"Liberalizam sa skeptičnim licem" započinje prikazivanjem filozofske i političke teorije Karla Poppera. Popper nije prvi na redu samo iz kronoloških razloga već je u njegovom radu najjasnija veza između filozofije i politike. Filozofske ideje su od izuzetnog značaja za politički život pa je i odgovornost filozofa za političke posljedice njegovog razmatranja velika. Popper tvrdi da i izvorno nepolitičke ideje mogu, jednom kada zažive izvan svoje izvorne domene, imati izuzetne političke posljedice. Kod Poppera su filozofija znanosti i politička teorija povezane kroz ideju kritičkog racionalizma. Popper smatra da, suprotno u njegovo doba raširenom uvjerenju, znanost nije induktivni nego deduktivni proces. Znanstveni proces započinje postavljanjem teorije koja se onda testira empirijski, s time da se ne može verificirati, tj. znanost ne može polagati pretenzije na utvrđenje istine. Znanost može jedino biti opovrgljiva, tj. uspostavljena na način da ukoliko singularna predviđanja ne budu empirijski opravdana, teorija mora biti zamijenjena novom. Po Popperu niti marksizam niti psihoanaliza nisu ustrojani na znanstveni način jer ne predviđaju slučajeve po kojim bivaju opovrgnute. Opovrgljivost je kriterij za demarkaciju znanosti od neznanosti pa prema Popperu marksizam i psihoanaliza mogu dati korisna znanja, ali ona neće biti znanstvenog karaktera. Znanstvenik je onaj koji prema svojoj teoriji nastupa maksimalno kritično, testirajući ju na sve načine. Znanstvenik je dakle onaj koji je spreman svoju teoriju podvrgnuti nemilosrdnom testiranju pa prema tome i potencijalnom

opovrgavanju. Za Poppera je nesumjerljivost relativistička besmislica.

Popperova politička teorija zasniva se na paralelizmu s njegovom filozofijom znanosti. Kao što znanstvenik testira svoju teoriju te ju mijenja, a nikad ne dovodi u pitanje samu znanstvenu metodu, u politici vlast mogu preuzimati mnoge stranke, a da nikad ne dovode u pitanje same demokratske institucije. Po tome se razlikuje "zatvoreno društvo" koje je tribalno, vođeno "mračnim silama", a u znanosti je predstavljeno kroz rad filozofa poput Platona, Marxa i Hegela od "otvorenog društva" koje oslobađa kritičke moći čovjeka, a predstavljeno je kroz misao i djela Sokrata, Perikla i Kanta. Popper je otvoreni zagovornik takvog "otvorenog", liberalnog, društva te smatra da je potrebno proširiti takav tip društvenog ustrojstva na čitav svijet. Popper je, prema tome, nastavljač prosvjetiteljskog projekta univerzalizma i racionalizma. Nesumjerljivost nije primjenjiva niti u politici već je bjelodano da je liberalizam ako ne najbolji, onda najmanje loš politički poredak. Kada se Popper susreo tridesetih godina prošlog stoljeća s mladim fašistom i htio s njim razgovarati ovaj mu je odgovorio: "Što ti želiš razgovarati? Ja ne razgovaram, ja pucam." Taj susret Popperu nije ukazao na nesumjerljivost njihovih političkih pozicija, nego na superiornost njegove vlastite, koja je bazirana na racionalnosti i toleranciji, tipičnim liberalnim vrednotama.

Za Feyerabenda je Popperova filozofija znanosti primjer intelektualne skučenosti. On uviđa da se sva povijest, pa i povijest znanosti, opire takvim metodološkim simplifikacijama. Po Feyerabendu znanost je u svojoj biti anarhističko djelovanje te ju treba osloboditi od filozofa znanosti, čije je djelovanje pogubno za znanstveno i drugo znanje. Posljedica takvog razmišljanja je prihvaćanje svojevrsnog iracionalizma, posebnog principa koji neće kočiti znanstveni napredak, a kojeg Feyerabend definira u formuli *anything goes*. Nesumjerljivost je Feyerabendu ključan pojam. Po čemu se može zaključiti da je znanost bolja od magije? Ni po čemu, objektivnog kriterija nema. Jedino što

možemo učiniti jest pokazati da je znanost bolja po znanstvenim kriterijima. Feyerabend napada Popperovu metodu opovrgljivosti kao univerzalnu znanstvenu metodu i zalaže se za specifični životni stil kojeg naziva “anarho-dadaističkim”, a koji se očituje u nemanju odanosti prema bilo kakvoj instituciji ili ideologiji te jednakoj nepovjerljivosti prema svakom takvom programu. Može li se onda govoriti o napretku u znanosti, o rastu znanju? Feyerabend napredak shvaća veoma labavo, on se može vidjeti samo iz perspektive jedne od znanstvenih tradicija te Feyerabend ne želi nametnuti nikakav univerzalni kriterij. To su konzekvence prihvatanja načela nesumjerljivosti, koje međutim ne mora značiti i potpunu komunikacijsku paralizu. Mi možemo, kao prvo, naučiti novi jezik ili kulturu kao što bi ga naučilo dijete, i kao drugo, mogu se provoditi promjene našeg jezika da bi ga učinili sposobnim za iskazivanje pojmova koji se koriste u drugim kulturama.

Iz promišljanja o znanosti Feyerabend izvodi i svoja politička stajališta. Za njega je znanost izuzetna opasnost za društvo, pa se jednako kao što znanost treba spasiti od filozofa znanosti i samo društvo treba spasiti od znanosti. Ono što je u znanstvenom svijetu bila vjera u univerzalnu metodu u društvu je vjera u znanost kao objektivno i neutralno znanje. Državu treba odvojiti od znanosti, znanosti koja se pretvara u ideologiju društva i to posebno opasnu ideologiju koja ne zvuči ideološki nego objektivno. Znanost je uspjela izboriti takvu neprikosnovenu poziciju ne samo zahvaljujući nekritičkoj vjeri u metodu nego i upotrebom sile. Uspon znanosti poklapa se s kolonijalizmom i nasilnim tlačenjem svih nezapadnih kulturnih tradicija. Feyerabend smatra da bi i drugim kulturama trebalo dati pristup državnim institucijama, posebice u javnom zdravstvu i obrazovanju. Tek kada bi se na ta dva područja uklonila dominacija zapadne znanstvene tradicije, moglo bi se govoriti o kraju scijentokracije. Feyerabend argumentira protiv “vođene razmjene” u kojoj jedna tradicija nameće svoja uvjerenja, kriterije vrednovanja i načine argumentiranja, i zalaže se “otvorenu

razmjenu” u kojoj se pripadnici jedne tradicije “uranjaju” u drugu tradiciju i u kojoj se pravila interakcije ne propisuju. Feyerabend utoliko kritizira Popperovo “otvoreno društvo” jer nije “slobodno” po njegovim kriterijima. Feyerabend međutim ne specifikira kakvo će društvo izrasti iz otvorene interakcije, sigurnog ishoda takvog postupka nema.

MacIntyre je, za razliku od drugih spomenutih autora koji barem u nekom pogledu zastupaju liberalizam, čisti antiliberal. Po njemu je najveći problem suvremenog liberalnog društva nepostojanje jednog kriterija vrednovanja suprotstavljenih moralnih stavova. Među svim tradicijama moralnog istraživanja liberalna je samo jedna i ne može polagati pravo da bude univerzalna i neutralna. Te su moralne tradicije međusobno nesumjerljive pa diskusija među njima nije moguća. Suvremeno se društvo, po MacIntyreu, nalazi u stanju potpunog moralnog meteža, uzrokovanog nepostojanjem jednog nadosobnog moralnog kriterija i nepostojanja konteksta za stjecanje vrlina. Taj moralni metež svoj najjasniji simptom ima upravo u nesumjerljivosti, a uzrok takvog stanja valja potražiti u neuspjehu prosvjetiteljskog projekta. Prosvjetiteljstvo je pokušalo zamijeniti religiju i na njoj utemeljen moral s moralom koji bi bio utemeljen samo na razumu. Propašću prosvjetiteljskog projekta i sam se liberalizam dovodi u pitanje. Poteškoća je u tome što liberali ne vide da je njihova tradicija samo jedna od mnogih, a ne jedna i univerzalna. Svoju vjeru u univerzalnost i neutralnost liberalizam izvodi iz svoje vjere u razum, u svoj kriterij racionalnosti.

Iz ovakvog poražavajućeg stanja modernih liberalnih društva MacIntyre izvodi i svoju političku teoriju. Njegova je situacija specifična jer se zalaže za pluralitet tradicija, a u isti mah smatra da je jedna određena (njegova) tradicija najbolja. On je, oduševljen načinom na koji je Toma Akvinski sintetizirao suprotstavljene i nesumjerljive tradicije Aristotela i Augustina, pobornik tomizma i smatra da je upravo tomistička tradicija najbolja jer potiče na razumijevanje drugih

tradicija, odnosno, potiče na učenje tuđeg jezika kao “drugog materinjeg.” Unatoč takvom određenju MacIntyreova politička pozicija ostaje nejasna, on je komunitarac i definitivni antiliberal, ali ne daje nacrt za svoje tomističko društvo.

Rorty u isti mah prihvaća Feyerabendovu kritiku metode i MacIntyreovo odbacivanje prosvjetiteljstva. Protivno MacIntyreu, Rorty smatra da propast prosvjetiteljstva ne mora biti pogubna i za liberalizam. Rortyjeva nakana je osloboditi filozofiju od epistemologije jer smatra da je nemoguće dati okvir znanja koji je neutralan i objektivan. On umjesto epistemologije predlaže “hermeneutiku” kao okvir za znanje koji bi bio lišen pretenzija na sumjerljivost. Da bi objasnio što hermeneutika predstavlja u odnosu na epistemologiju, Rorty suprotstavlja pojmove “societas” i “universitas.” Dok prvi pojam uključuje čvrstu grupu ljudi s posebnim vezivnim interesom i može se dovesti u vezu s epistemologijom, drugi je njegova suprotnost i funkcionira slično hermeneutici. Epistemologija predstavlja “normalni”, a “hermeneutika” abnormalni diskurs, s time da abnormalni diskurs ne treba zamijeniti normalni i time sam postati normalnim, već je pretpostavka za postojanje abnormalnog diskursa postojanje normalnog. Sličan je i odnos “pragmatizma” i uobičajene epistemološko-utemeljiteljske filozofije, s time da pragmatizam nije samo parazit nego i autentična zamjena, upravo zbog toga što odbija baratati pojmovima kao što su Istina, Dobro itd. Pragmatizam ne smatra da postoji neki izvanjski objektivni realitet koji čeka da bude otkriven. Prelaskom na pragmatizam čitava se kultura “poetizira”, odnosno postaje konverzacijska i nesklona tome da inzistira na argumentiranju koje je svojstveno normalnom diskursu.

Iz ovakvog stajališta Rorty izvodi i svoju političku teoriju, koja je teorija svojevrsnog patriotizma i etnocentrizma. Zajednicu treba promatrati kao našu, stvorenu, a ne prirodnu ili pronađenu. Naša uvjerenja možemo opravdati samo pred pripadnicima svoje zajednice, pred svima drugima smo suočeni

s problemom nesumjerljivosti. Nestankom prosvjetiteljstva nestaje i njegov univerzalizam pa političkim zajednicama ostaje da se zatvore u svojevrzni etnocentrizam i različite jezične igre koje su specifičnosti upravo te zajednice. Propast prosvjetiteljstva nema posljedice za sam liberalizam jer Rorty smatra da društvu nije potrebna legitimacijska potpora filozofije. Liberalnom poretku je potrebna samo lojalnost građana. Rorty daje prednost liberalnoj zajednici iz razloga što ona može na najbolji način osigurati zaštitu kreativnom pojedincu, tj. privatizirati njegovu egzistenciju. Za primjer takvih kreativnih pojedinaca Rorty uzima Nietzschea i Heideggera koji su, međutim, bili otvoreni antiliberali. Ipak, on smatra da su oni, kao geniji, bili izuzetno korisni zajednici u onome što on smatra da je njen cilj: u poetiziranju kulture. Rorty je, dakle, u svojoj političkoj teoriji individualist, a donekle i utopist.

Može li se reći da su kritike liberalnog društva koje su iznijeli ovi mislioci (posebice Feyerabend i MacIntyre) značajnije ugrozile samo liberalno društvo? Odgovor je: ne. Može li se reći da je Kurelić ovom knjigom uspio legitimirati nesumjerljivost kao politički pojam? Smatram da može. Najbolji primjer nesumjerljivosti u političkom kontekstu dao je MacIntyre opisujući debatu o abortusu u kojoj se suprotstavljaju pobornici prava na izbor i pobornici prava na život. Nema niti jednog argumenta, ma kako formuliranog, koji će jednoga natjerati da se složi s drugim, pa su, prema tome, njihovi svjetovi nesumjerljivi. “Liberalizam sa skeptičnim licem” knjiga je dvostrukog karaktera. S jedne strane ona je prikaz modernih i postmodernih (Rorty) kritika filozofije znanosti i iz tih kritika izvedenih političkih rješenja. U tom je pogledu knjiga korektna, izuzetno informativna i veoma potrebna kao intelektualni doprinos hrvatskoj znanstvenoj zajednici. S druge strane, njen originalni doprinos se zadržava na utvrđenju pojma nesumjerljivosti kao važnog političkog pojma.

Sam Kurelić je na promociji knjige koja se dogodila u prostorijama Liberalne stranke

izjavio da ova knjiga niti ne bi trebala izaći u Hrvatskoj jer se za Hrvatsku ne može reći da je liberalna zajednica pa su problemi diskutirani u knjizi irelevantni za nju. U idealnoj bi situaciji ova knjiga svoje čitatelje tražila u liberalnim zemljama kao što su Sjedinjene Američke Države ili Velika Britanija. Budući da smatram da su zasluge knjige prvenstveno u prikazu jedne intelektualne debate, a manje u originalnom doprinosu toj debati, smatram da knjiga treba izaći upravo ovako kako je izašla, u Hrvatskoj. Ovako će dati svoj doprinos uspostavi liberalno-demokratskog poretka u Hrvatskoj i u isto vrijeme upozoriti na nedostatnosti takvog poretka. Kurelić već samim naslovom otkriva želju da se uključi u intelektualnu debatu koja se odvija na zapadu gdje su i izašle knjige kao što je ona John Graya "Two faces of liberalism" ili ona Hilary Putnam "Realism with a human face". Nadam se da će se to i desiti te u budućnosti očekujem od Kurelića da opravda namjere prikazane u nekom budućem naslovu, kao što je ovdje opravdao namjeru sugeriranu u podnaslovu. Do tada pohvale i Kureliću i Barbatu na izdavanju ove knjige.

Jean Baudrillard

DUH TERORIZMA

Meandar, Zagreb, 2003, 51 str.

Valerio Baćak

⇒ Nevjerojatnom oštroumnosti Baudrillard upisuje 11. rujna 2001., kao atentat nad hegemonijom neoliberalne misli u svoju teorijsku bilježnicu postmodernističkog izučavanja društvene zbilje. U njemu vidi ne samo događaj *par excellence* već i potencijal za pokušaj obrazlaganja i argumentacije "ekstaze globalizacije" kojoj se i "sam svijet odupire".

Dvije godine nakon tog svjetskog događaja, esej **Jean Baudrillarda** ne gubi na svojoj važnosti, već i dalje predstavlja neiscrpan poticaj za kontinuirano promišljanje stanja svjetskog društvenopolitičkog poretka. "Duh terorizma" kao esej spoznaje o globalnom fenomenu terorizma ne može ostati zamijećen isključivo u intelektualno - teorijskim krugovima, već njegova vrijednost dopire i do onih kulturno - političkih elemenata koji na sebi imaju odgovornost moći i praktičnog djelovanja.

Terorizam kao općeprožimajući društveni fenomen oduvijek je bio prijjetnja dominantnom društvenom sustavu. Često konstruiran kao paralelna državna politika, koja je svoju legitimaciju uvijek bila spremna naći u ideologiji masa: naciji i vjeri, ideologija terorizma beskrupulozna je borba za slobodu protiv slobode. Teroristi su činom 11. rujna 2001. godine odnijeli pobjedu nad slobodom, uspjeli su u velikoj mjeri uništiti ideologiju slobode, slobodnog kretanja itd., svega što je bilo ponos zapadnoga svijeta i na što se on oslanja u ostvarivanju utjecaja nad ostatkom svijeta - liberalna globalizacija se pretvara u svoju suprotnost: policijsku globalizaciju posvemašnje kontrole i zaštitnog terora. Državni terorizam oduvijek je imao legitimitet da provodi nasilje nad svojim protivnicima, a kao što je poznato, nasilje je rodilo još više nasilja. Danas imamo priliku svjedočiti borbi državnog terorizma protiv jednog novog oblika terorizma. Taj novi terorizam oblik je novog djelovanja koje prihvaća pravila dominantne društvenopolitičke igre ne bi li ih bolje narušio. Ne samo da se ti novi teroristi ne bore jednakim oružjem, jer stavljaju na kocku vlastitu smrt, na koju nema mogućeg odgovora, već su prisvojili sva oružja dominantne sile. Baudrillardovim riječima: "Novac i burzovnu špekulaciju, informatičku i aeronautičku tehnologiju, dimenziju spektakularnosti i medijske mreže: asimilirali su sve od moderniteta i globalnosti, ne mijenjajući cilj, koji to želi uništiti" Također, oni imaju podršku svijetu nas koji smo potajno željeli smrt tog nedodirljivog sustava, "oni su